

Bovennatuurlijk Braziliaanse architectuur

Wie aan Brazilië denkt, haalt zich vooral tropische zandstranden, samba en een land vol voetbal vedetten voor ogen. Maar het grootste land van Zuid-Amerika telt ook enkele architecten van wereldformaat. Wij halen er twee grootse namen voor u uit: Paulo Mendes da Rocha en Oscar Niemeyer. Als enige 2 Brazilianen prijken zij op de lijst van laureaten die ooit de Pritzker architectuurprijs in ontvangst mochten nemen, wel eens de nobelprijs van de architectuur genoemd. Beide heren tekenden een eigen herkenbare stijl en hebben hun land op de wereldkaart van de architectuur gezet.

Brazilia president building, © King Ho Yim

Brazil, Contemporary Art Museum, © Elder Salles

Paulo Mendes da Rocha

Paulo Mendes da Rocha was laureaat in 2006 en de tweede Braziliaanse architect die een plaats heeft op de laureatenlijst. Deze prijs wordt overigens enkel aan een architect die nog in leven is uitgereikt. Mende da Rocha maakt deel uit van de Brazilian Brutalist, een stijl die gekenmerkt wordt door het vele gebruik van beton in hun ontwerpen, een materiaal eerder gekozen uit noodzaak, door het tekort aan staal in Brazilië. Een geluk bij een ongeluk, als je nu ziet wat het resultaat is.

Paulo ontwierp vooral privéwoningen en wooncomplexen, maar waagde zich ook wel eens aan sportcomplexen en openbare gebouwen zoals musea. In zijn eigen stijl tekende hij afwisselend heel strakke ontwerpen, zoals de verbouwing van het Pinacoteca do Estado in São Paulo, één van de meest belangrijke kunstmusea van zijn thuisland. Het gebouw zelf dateert uit begin 20ste eeuw. De buitenkant liet hij heel. De binnenkant daarentegen ontdeed hij van alle franjes om de kunst die er tentoon gesteld wordt alle eer aan te doen. Een opzet waar hij in geslaagd is. Binnenin krijg je een enorm ruimtegevoel door de gigantische achthoek die hij creëerde in het midden

van het museum. Het grote glazen dak zorgt voor een toevloed aan licht en de strakke gangpaden binnenin, staan in contrast met nog enkele overgebleven rondingen van het oorspronkelijke gebouw.

Met één van zijn andere bekende ontwerpen, komt hij meer in het vaarwater van die andere grote Braziliaanse architect, Oscar Niemeyer. Zijn Pórtico e cobertura na Praça do Patriarca, of zijn Patriarchplaats in São Paulo, vertoont opnieuw strakke lijnen, maar die combineert hij met rondingen. Naast zijn vele ontwerpen, was hij ook een begenadigd meubelontwerper en doceerde aan tal van Zuid-Amerikaanse en zelfs Europese universiteiten. Paulo Mendes da Rocha werkte bij voorkeur in zijn vaderland. In São Paulo heeft hij een groot aantal architecturale hoogstandjes op zijn naam staan. Zijn bijdrage aan deze stad is dan ook niet gering. Door zijn voorkeur om binnen Brazilië te blijven werken, geniet hij volledig onterecht minder internationale faam dan zijn landgenoot Oscar Niemeyer.

Oscar Niemeyer

Zijn naam mag dan niet echt Braziliaans klinken, zijn afkomst kan Oscar Niemeyer niet verloochenen. Met zijn 102 jaar is Oscar trouwens de oudste architect ter wereld die vandaag nog actief is. Hoewel een groot deel van zijn ontwerpen van voor midden vorige eeuw zijn, wordt hij nog steeds gezien als één van de meest belangrijke vormgevers van de moderne architectuur. Hij werd gevormd in de leerschool van het functionalisme en schreef bijgevolg elke ruimte, vorm of bestemming een functie toe. Toch vergaloppeerde hij zich niet in de eeuwige kritiek waar de meeste modernisten mee af te rekenen krijgen: de creatie van kille blokken. Oscar zag verder dan het Bauhaus-idee en zijn architectuur moest naast praktisch zijn vooral emotie en verbazing opwekken. Dat gaf hem ook de meeste voldoening. Hij opteerde vaak voor volle en sensuele rondingen, die hij terugvond in alle organische vormen: de bergen, de golven op zee en vrouwen. Een duidelijke inspiratie die later zijn eigen stijl zou kenmerken.

Ondanks financiële moeilijkheden, begon hij zijn carrière als architect door onbezoldigd aan de slag te gaan bij het architectenbureau van Lucio Costa, een ander Braziliaans grootmeester en vooral bekend als stedenbouwkundig architect. De eerste grote opdracht van Oscar Niemeyer werd een overheidsgebouw: het ministerie van Onderwijs en Gezondheid in Rio de Janeiro. Dit bouwwerk kaderde in de Republica Nova (Nieuwe Republiek), waarmee toenmalig president Vargas de nieuwe koers die Brazilië zou uitvaren een duwtje in de rug wou geven. De vernieuwende architectuur en urbanisme moesten een voorbeeld voor de export en industrialisatie worden.

lees verder >>

Honestino Guimarães Museum, © Alexandre Fagundes

National library, © James Harrison

Ministries esplanade, © Bevanward

Brazilia national congress, © Brazil 2

Vroege werken

Het Palacio Capanema, het nieuwe ministerie van Onderwijs en Gezondheid, was een van de eerste fundamenteel modernistische gebouwen. Vanaf zijn eerste project kreeg Oscar Niemeyer de kans om samen te werken met de Frans-Zwitserse architect Le Corbusier, door sommigen nu gezien als dé architect van de 20ste eeuw, vanwege zijn grote invloed en betekenis op architecturaal vlak. Oscar tekende voor deze wolkenkrabber de fijne witte betonnen palen. Le Corbusier zette zijn handtekening door zijn typische brise-soleil. Vanaf dan was Le Corbusier fan van Niemeyer. Ook Lucio Costa, voor wiens rekening hij werkte, was vanaf de eerste uren onder de indruk. Samen trokken ze na deze eerste opdracht voor de wereldtentoonstelling van 1939 naar New York om er het Braziliaanse paviljoen te ontwerpen.

Dat was de echte start van Niemeyer. Terwijl Europa en de VS al hun pijlen op de Tweede Wereldoorlog richtten, trad Brazilië en Niemeyer op de voorgrond van de internationale modernistische architectuur. Ondanks deze internationale context, zette Oscar eerst nog een grote stap in eigen land. Hij werd gevraagd om een aantal gebouwen in een nieuw gebied in het Zuid-Oosten van Brazilië te ontwerpen. Met zijn Sao Fransisco de Assisi-kerk tekende hij voor het eerst in de stijl die zijn hele oeuvre zou kenmerken.

Hij maakte gebruik van stralend wit gewapend beton, beperkte rechte lijnen in zijn bouwwerken en verkoos organische, golvende vormen. Met dit bouwwerk oogste hij ook zijn eerste kritieken. De Katholieke Kerk weigerde dit gebouw in te zegenen voor gebruik. 'Te onorthodoxe vormen' klonk het. Een abstracte muurschildering waarin enkel een hond herkenbaar was en die de heilige Fransiscus moest voorstellen, was op dat moment een stapje te ver voor de conservatieve gelovigen.

Zijn grote internationale doorbraak kwam er in 1947 door mee het hoofdkwartier van de Verenigde Naties te ontwerpen. Ondanks de strakke verticale lijnen zijn de kenmerken van Niemeyer vooral te vinden in de horizontale gebogen lijn over de hele breedte van het gebouw en het groene glas over de volledige gevel. Een gebouw dat vandaag de dag nog steeds modern oogt, de nodige uitstraling heeft en perfect past tussen de andere hoogbouw van New York. Toentertijd stond het in sterk contrast met de gebouwen van de jaren 20 in Engelse Tudor stijl die het grootste deel van New York sierden.

lees verder >>

Cathedral of Brasília, © King Ho Yim

Alvorada Palace, © Fernanda Hinnig

Brasília

Het grootste project van Oscar Niemeyer werd de nieuwe hoofdstad van Brazilië: Brasília. Deze hoofdstad moest uit het niets opgebouwd worden. Opnieuw diende de architectuur als hefboom voor de ontwikkeling van het land. Samen met Lucio Costa nam hij deze uitdaging aan en gaf hij Brasília een modernistische vorm. Het grondplan van de stad heeft de vorm van een vliegtuig. De romp is een brede centrale boulevard. Op die monumentale as liggen de belangrijkste gebouwen, waarvan tientallen gebouwen van Niemeyer. Langs de twee vleugels, liggen grote woonblokken. Ook daar zijn een aantal van de hand van deze Braziliaanse grootmeester. In dit ontwerp komt zijn functionalisme sterk de kop opsteken en zie je duidelijk de invloed van stedenkundig architect Le Corbusier terug.

Maar ook hier schuwt Oscar de organische en golvende vormen niet. Het pronkstuk van de hoofdstad is de kathedraal van Brasília. Zestien betonnen pilaren met daartussen glas staan als open handen naar de hemel gericht. Dit éénbladige hyperboloïde gebouw bestaat uit 2 versplinterde kegels boven elkaar die nadien samengesmolten zijn. Deze vorm komt ook terug bij een aantal andere grote modernistische

architecten. Een van hen, Antoni Gaudí, experimenteerde met deze vorm in zijn Catalaanse modernistische Parc Güel in Barcelona. Je kunt in het gebouw ook een doornenkroon herkennen. De ingang van het gebouw ligt ondergronds. De weinig verlichte ingang staat in sterk contrast met het vele natuurlijke licht dat binnenkomt via de grote witte glaspartijen met groene en blauwe golven. Na gewenning aan het hemelse licht, zie je drie engelen bovenin de Catedral Metropolitana Nossa Senhora Aparecida zweven. Buiten, voor de ingang, verwelkomen de vier evangelisten jou. Ook 's nachts is de kathedraal een blik waard. De witte betonnen structuren zorgen voor een mooi contrast met de overheersende groene kleur van de glaspartijen. De grote, bizarre vork naast de kathedraal is een eigenzinnige klokkentoren.

Naast al die architecturale pracht en praal die hoofdzakelijk door één enkel man is ontworpen, is ook de tijdsperiode waarin deze volledige stad zich oprichtte een opmerkelijk feit. In slechts drie jaar tijd dook de nieuwe hoofdstad van Brazilië uit het niets op. In deze relatief korte tijdsperiode ontwierp hij een tiental gebouwen waaronder de kathedraal, de presidentiële residentie Palácio da Alvorada het Nationaal Congres, de gebouwen van de ministeries en

het hoofdkantoor van de regering Palácio do Planalto. Over deze stad zei Niemeyer ooit: "Je kan zeggen dat je ze mooi vindt of niet, maar je zal nooit kunnen zeggen dat je iets dergelijks ooit al gezien hebt".

Late werk

Zoals elke grote historische figuur kende ook Oscar een mindere periode, al lag deze niet op architecturaal vlak. Door zijn communistische overtuigingen moest hij enkele jaren in ballingschap doorbrengen. Tijdens deze periode trok hij naar Frankrijk en Italië, waar hij onder meer het hoofdkantoor voor de Parti Communiste Français en het hoofdkantoor van een Italiaanse uitgeverij ontwierp. Na een kleine 20 jaar keerde hij terug naar zijn vaderland en toverde nog een aantal prachtgebouwen uit zijn pen. In Rio ontwierp hij het Sambodrom, het openlucht parade stadion voor de jaarlijkse carnavals-toet. Het geheel is 700 meter lang, biedt plaats aan 100.000 toeschouwers en wordt opnieuw gekenmerkt door het gebruik van gewapend beton. De vrouwelijke rondingen waar hij zo graag in zijn werken naar refereert, mochten in dit eerbeto(o)n van het carnaval natuurlijk niet ontbreken.

Ondanks al die pracht en praal tekende hij pas in 1996 wat voor vele zijn absolute meesterwerk is: het MAC. Dit museum van de moderne kunst (Museu de Arte Contemporânea) staat in Niterói, vlakbij Rio de Janeiro. Het ziet er uit als een elegant ruimteschip in perfecte harmonie. Gelijk van waar je naar het museum kijkt, altijd zul je iets anders opmerken. Ook hier weer was het ruimtegevoel belangrijk. Een lange en brede brug leidt naar het hart van het museum. Vanuit het museum dat 16 meter hoog op palen staat, heb je een uitzicht op Rio, de Guanarabaai en de Suikerbroodberg.

Ondanks hun leeftijd denken beide Braziliaanse grootmeesters nog niet aan stoppen. Allebei tekenden ze onlangs voor een project in Spanje. Paulo ontwierp een technologische site voor de Universiteit van Vigo, en Oscar zette een indrukwekkend cultureel centrum op papier. Toen deze laatste onlangs in zijn kantoor in Brazilië het oude tapijt liet vervangen door witte tegels en tevreden was met het resultaat verklaarde hij: "Nu is mijn kantoor klaar voor nog eens 10 jaar".

Tekst: Kenny Blomme